

Годованюк Богдан

ORCID 0009-0008-3527-5027

Аспірант кафедри педагогіки та методики
викладання історії і суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна)
E-mail: bohdanhodovaniuk@gmail.com

ДИТИНОЗНАВСТВО ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ДЕФІНІЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Мета статті – аналіз змісту понять «дитина», «дитинство», «дитинознавство», що становлять поняттєво-категоріальний апарат дослідження дитинознавства як науково-практичної галузі та педагогічного феномену.

Методологія дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження, що стало основою статті, є праці українських науковців, присвячені проблемі розвитку дитинознавства в теорії та практиці педагогіки. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи (метод теоретичного аналізу історико-педагогічної, педагогічної та психологічної літератури; методи систематизації, класифікації, аналізу й синтезу наукових джерел; метод узагальнення інформаційних матеріалів) і спеціальні історико-педагогічні методи (нарративний та герменевтичний).

Наукова новизна. У статті узагальнено погляди українських науковців на характеристику таких педагогічних категорій «дитина», «дитинство», «дитинознавство». На основі аналізу наукових праць запропоновано авторське визначення поняття «дитинознавство». У статті доведено, що дитинознавство як науково-практична галузь є педагогічним феноменом.

Висновки. Отже, поняттєво-категоріальний апарат дослідження розвитку дитинознавства становить систему взаємозалежних понять і категорій (дитина, дитинство, дитинознавство та похідні від них), необхідних для пізнання окресленого феномена в сучасній освіті та історико-педагогічній ретроспективі. Дефініційний аналіз дитинознавства є важливим для утвердження знання про розвиток дитини та дитинства в різних соціальних та організацій та діяльності Нової української школи. Подальшого поглибленого дослідження, на нашу думку, потребують різні етапи розвитку дитинознавства крізь призму ідей української та зарубіжної педагогіки та їхнього втілення у практичній площині.

Ключові слова: дитина, дитинство, дитинознавство, педагогічний феномен.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Сучасна освіта характеризується увагою до потреб дитини, утвердження її соціальної й особистісної цінності та всебічної підтримки, дитиноцентризмом у його широкому соціально-педагогічному розумінні. Відповіддю на такі запити освіти та педагогічної науки є дитинознавство як комплексна наукова галузь, що інтегрує знання про розвиток дитини та дитинства в різних соціальних та історичних контекстах. А відтак важливим для розвитку теорії та практики освіти є аналіз категорій, понять, термінів, пов'язаних з дитинознавством як педагогічним феноменом.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми розвитку дитинознавства в українській та зарубіжній педагогіці, його дефініційний аналіз знайшли відображення у дослідженнях сучасних науковців О. Сухомлинської, О. Квас, Т. Кочубей, В. Кушнір, С. Лупаренко, О. Міхна, О. Петренко, Н. Побірченко, В. Федяєвої, Т. Янченко та ін.

Мета статті – аналіз змісту понять «дитина», «дитинство», «дитинознавство», що становлять поняттєво-категоріальний апарат дослідження дитинознавства як науково-практичної галузі та педагогічного феномену.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження, що стало основою статті, є праці українських і зарубіжних науковців, присвячені проблемі розвитку дитинознавства в теорії та практиці педагогіки. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи (метод теоретичного аналізу історико-педагогічної, педагогічної та психологічної літератури; методи систематизації, класифікації, аналізу й синтезу джерел; метод узагальнення інформаційних матеріалів) і спеціальні історико-педагогічні методи (нарративний та герменевтичний).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кожне наукове дослідження має унікальну систему понять і категорій, що, власне, і перетворює його саме

на наукову працю, пов'язує з працями інших дослідників і залучає до розробок у певній науковій галузі. На думку відомої української дослідниці О. Сухомлинської, «розвиненість і довершеність будь-якої науки визначається, серед іншого, наявністю власної категоріальної та понятійно-термінологічної системи. Це в повній мірі стосується педагогічної науки та історії педагогіки як її складової» [13, 8].

Тому для кожного дослідження важливою є характеристика категорій і понять, які у ньому використовуються.

Насамперед, зазначимо, що поняття – це форма (спосіб) узагальнення істотних властивостей, зв'язків і відносин предметів і явищ. За допомогою розуміння понять проходить більш глибоке пізнання дійсності шляхом виділення і вивчення суттєвих її сторін [9, 21].

У сучасній науці під категорією розуміють основні, найбільш загальні, фундаментальні поняття, які відображають суттєві сторони, властивості її предмету. За допомогою категорій досліджуються об'єкти, розкриваються суперечності і форми взаємозв'язку. Категорії діалектичні, вони можуть наповнюватись новим змістом в залежності від об'єктивної дійсності, яка постійно змінюється і процес пізнання якої є безкінечним [9, 21].

Визначення категорій і понять називається дефініцією. Для розуміння сутності дитинознавства найважливішими поняттями є категорії «дитина», «дитинство», «дитинознавство». Охарактеризуємо їхні дефініції. У тлумаченні категорії «дитина» ми виходимо з розуміння того, що кожна дитина є неповторною й унікальною особистістю [12, 7]. Видатний український педагог В. Сухомлинський наголошував: «Людська індивідуальність дитини неповторна» [15, 449].

Розглянемо педагогічний, психологічний, правовий, соціальний та інші контексти змісту категорії «дитина». З точки зору педагогіки, дитина є об'єктом і суб'єктом навчання та виховання. При чому в сучасній педагогіці наголос ставиться на суб'єктності дитини у процесі її навчання та виховання, тобто дитина – це активний учасник освітнього процесу.

У Концепції Нової української школи зазначається, що існує необхідність якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини. Це явище називається дитиноцентризмом в освіті [3]. Зважаючи на принцип дитиноцентризму як провідну ідею сучасної освіти, можна стверджувати, що дитина є центром освітнього процесу, при організації якого враховуються її інтереси та потреби. У педагогіці, зокрема у контексті концепцій розвивального навчання та особистісно-орієнтованої педагогіки, дитина – це індивід, який перебуває в постійному розвитку, що відбувається в процесі навчання та виховання.

Для психології дитина – це індивід у період формування особистості, її вищих психічних функцій, здібностей, характеру, Я-концепції тощо.

Правові дефініції окресленої категорії мають узагальнюючий характер. Так, у міжнародних нормативно-правових документах та в українському законодавстві, дитиною вважається кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку [2; 10].

У соціальній педагогіці дитина – це окрема особа, людина в період дитинства, яка засвоює суспільний досвід, перебуває на етапах соціальної адаптації та соціалізації.

З точки зору медицини (педіатрії – розділу медицини, присвяченому здоров'ю дітей), дитина – це людина від народження до закінчення пубертатного періоду; організм, який постійно росте і розвивається, який на кожному віковому етапі свого розвитку має певні морфологічні, фізіологічні та психологічні особливості.

Незважаючи на різнопланові дефініції категорії «дитина», у них є спільні характеристики, що визначають провідні особливості дітей, насамперед це стосується їхнього розвитку. Так, за визначенням О. Сухомлинської, розвиток дитини – це константа, межі вікових і індивідуальних періодів якої рухливі, змінні й залежать як від біологічних, так і від соціальних чинників [14, 45].

Переходячи до характеристики категорії «дитинство», зазначимо, що вона є полісемантичною, її значення пояснюється не тільки педагогікою, а й низкою інших наук, зокрема психологією, філософією, соціологією.

За аналогією з визначенням категорії «дитина», згідно з міжнародними правовими документами та українським законодавством, дитинство – це період розвитку людини до досягнення нею повноліття [2; 10]. Для психології важливим є визначення меж дитинства. Його нижня межа не викликає сумнівів. Воно починається з часу народження дитини. Деякі сучасні психологи [11, 102; 18, 95] вважають, що верхня межа дитинства – підлітковий вік (хоча це суперечить міжнародним і українським правовим нормам). З цієї точки зору, дитинство – це період онтогенетичного розвитку дитини від народження до підліткового віку, що відділяється від дорослості спеціальними перехідними етапами – підлітковим віком і юністю [11, 102; 18, 95].

Наголосимо, що, з точки зору міжнародного й українського права та педагогіки, підлітковий вік є частиною дитинства, яке триває до 18 років, а відтак, підліток є дитиною. Верхньою межею дитинства вважають час, коли завершується формування зрілої активної особистості, яка має соціальну відповідальність.

Науковці пропонують розглядати категорію «дитинство» у двох аспектах: індивідуальному та узагальненому. В індивідуальному аспекті, дитинство – це період дорослішання, тобто розвитку окремої людини, яка росте, її стан до залучення в доросле життя; в узагальненому – це сукупність дітей різного віку, які складають «до дорослий контингент» суспільства [19, 43].

Водночас українська дослідниця О. Квас наголошує на тому, що термін «дитинство» зосереджується, головним чином, на стані буття дитини, не маючи відношення до окремо взятої дитини [1, 7].

Українська педагогиня Т. Кочубей зазначає: «Дитинство як філософський феномен – ніщо за своєю суттю, воно ніяке, не має константної форми, виступає мірою можливостей людини. Воно є тією основою, яка закладається у житті людини, формує її як особистість, а в подальшому лише розгортається. Смісл дитинства полягає у виконанні ним певного завдання [4, 7].

З точки зору філософії освіти, застосовуючи філософсько-педагогічний підхід, можна констатувати, що дитинство – це особливий стан та спосіб буття дитини, природа дитини, особливості пізнання, сприйняття, мислення, формування світогляду у дитячі роки з метою врахування їх у системі навчання та виховання [4, 8].

Спільним у багатьох визначеннях поняття «дитинство» є: формулювання завдань дитинства (засвоєння багатств людської культури, підготовка до самостійного життя і праці в суспільстві); визнання вирішального значення дорослих у формуванні дитини; визнання залежності розвитку дитини протягом дитинства від певних факторів (виховання й освіти, біологічних і соціально-культурних факторів); визнання самоцінності дитинства, акцентування уваги на розширенні вікових меж дитинства, збільшенні турботи та уваги держави до унікальності й самобутності дитинства [5, 166–167].

У контексті педагогіки та сучасних педагогічних досліджень, дитинство – це період інтенсивного фізичного і психічного розвитку індивіда, протягом якого відбувається його підготовка до самостійного життя, що забезпечується системою навчання та виховання і є наслідком засвоєння індивідом досвіду людства, здобутків його матеріальної та духовної культури. Дитинство – не просто віковий етап розвитку індивіда, а й особливе соціальне явище, сутність якого визначається специфікою тієї суспільної системи, у яку воно інтегровано [19, 44]. У цьому визначенні актуальними стосовно проблеми нашого дослідження (дитинознавства) є два аспекти. По-перше, акцент на фізичному та психічному розвитку дитини впродовж дитинства; по-друге, підтвердження прямого, цілеспрямованого впливу на цей розвиток суспільства, в умовах якого росте дитина. Саме на цих аспектах зосереджує увагу дитинознавство.

Представляючи педагогічний підхід до змісту категорії «дитинство», науковці зазначають, що це період інтенсивного впливу дорослих на дітей через інститут сімейного виховання та інститути соціальної системи навчання і виховання, період адаптації індивіда до життя, оволодіння ним соціальними нормами; це особливий стан та спосіб буття дитини, природа дитини, особливості пізнання, сприйняття, мислення, формування світогляду з метою врахування їх у системі навчання та виховання [6, 291].

Важливим для нас є педагогічне розуміння дитинства як такого, що його переживає сама дитина, такого, яким вона його сприймає. Це означає, що для розуміння дитинства важливим є те, як дитина себе почуває в сім'ї, закладі дошкільної освіти, в школі та в інших середовищах. І в цьому випадку доречними будуть міркування видатного українського педагога В. Сухомлинського, який назвав дитинство «казковим палацом», ні з чим не порівнюваним, особливим, у якому діти живуть своїм життям, своїми поняттями про Добро, Зло, Честь і Безчестя, людську гідність. У дітей свої критерії краси, своє вимірювання часу: в роки дитинства день виявляється роком, а рік – вічністю [16, 8].

Ми дотримуємося точки зору сучасної психолого-педагогічної науки про те, що дитинство, виступає самоцінним періодом, а не підготовкою дитини до життя, зберігає розвивальну тенденцію, тобто дитинство – це не «застиглий вік», а цікаве, насичене бурхливе життя, вік безтурботної радості, казки, гри, фантазії, райдужного пізнання світу, виступає джерелом життєвого ідеалу [4, 7]. Сучасна наука має у своєму розпорядженні численні дані про те, що психологічні новотвори, які складаються в дитинстві, мають неминуще значення для розвитку здібностей і формування особистості [18, 95].

В. Сухомлинський також наголошував, що «дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя» [16, 15].

Сучасні науковці [4; 5; 6] зазначають, що дитинство – явище історичне, і його зміст і тривалість змінювалися протягом століть. Кожній історичній епосі відповідає свій соціокультурний статус дитинства, який характеризується його віковими межами, визначальним характером ставлення суспільства до дитинства та регламентацією стосунків дорослого світу та світу дітей [6, 287].

При чому історично вікові межі дитинства змінюються у бік подовження, що пояснюється передусім ускладненням змісту і завдань навчання та виховання дітей, які, у свою чергу, є наслідком прогресу економічних і соціальних технологій [19, 43].

Дитинство є початковим періодом прилучення особистості до соціокультурних надбань людства (людина виступає як суб'єкт культури), формування особистісної культури індивіда, його ціннісного ставлення до світу з позицій культури, гармонійного існування в суспільстві [5, 166].

У соціальному контексті, дитинство – це не тільки сукупність дітей і не просто об'єкт впливу світу дорослих, а й особливе цілісне соціальне явище, що знаходиться в складних функціональних зв'язках зі світом дорослих, і для якого стійко зберігаються визначені закономірності розвитку [19, 44].

Досить повну, комплексну (педагогічну, соціально-педагогічну, психологічну) дефініцію дитинства пропонує українська дослідниця В. Федяєва. Вона зазначає, що дитинство – це диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, соціально-психологічні, теоретико-пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей. Дитинство тому і є специфічною категорією, що її суттєві характеристики й риси, на відміну від представників інших вікових категорій

(молоді, старшого покоління) знаходяться на етапі формування, становлення й залежать від різних форм життєдіяльності, зокрема від: соціальних інститутів (сім'ї, закладів дошкільної освіти, школи, дитячих об'єднань), які покликані не лише здійснювати функцію контролю й управління процесами в дитячому середовищі, а й вивчати запити, потреби, інтереси дітей і сприяти створенню необхідних умов для їх ефективної соціалізації [17].

Переходячи до визначення категорії «дитинознавство», звернемо увагу на думку української дослідниці С. Лупаренко про те, що специфіка дитинства мало вивчена, не існує науки про дитину та дитинство як самостійної галузі знань. З огляду на це значущості набуває історико-педагогічний аналіз формування ідей про дітей і дитинство з метою обґрунтування цілісного теоретичного знання й визначення його місця в сучасній педагогіці [6, 286]. Цим пояснюється й той факт, що в педагогіці або інших науках не існує чіткого визначення категорії «дитинознавство».

На актуальності досліджень дитини та дитинства наголошує й О. Сухомлинська. Вона зазначає: «Знання дитини, закономірностей і факторів її розвитку й формування – це актуальна вимога педагогічної науки, де фактор природовідповідності відіграє повідну роль. На перше місце педагогічної дії виступають психологічні засади знання про дитину та її оточення» [12, 7].

Дитинознавство поєднує різноманітні знання про дитину та дитинство. У такому контексті дитинознавство – це комплексна наукова галузь, що інтегрує знання про розвиток дитини та дитинство в різних соціальних та історичних контекстах [20, 80].

На наш погляд, дитинознавство як наукова галузь складається з двох компонентів: 1) це знання про дитину (дітей) і дитинство, насамперед, ті, що потрібні для організації освітнього процесу, для розвитку, навчання, виховання дітей, забезпечення їхніх потреб, запитів і якісної освіти; 2) дослідницький інструментарій, за допомогою якого педагогіка та інші науки поповнюються знаннями про дитину (дітей) і дитинство.

До знань про дитину, які потрібні для організації освітнього процесу, для розвитку, навчання, виховання дітей і забезпечення якісної освіти відносимо знання про здоров'я дитини, особливості її психічного розвитку, здібності, інтереси, її соціальне оточення тощо.

Важливою у цьому контексті є думка В. Сухомлинського про потребу у вивченні дітей. Видатний педагог вважав, що учитель має починати таке пізнання дітей за рік до їх вступу до школи, щоб оцінити їхні здібності та можливості у навчанні. Один з розділів найвідомішої праці педагога «Серце віддаю дітям» має саме таку назву «Перший рік – вивчення дітей» [16, 19]. У ньому В. Сухомлинський зазначає: «Рік, що передував навчанню за партою, був потрібний мені для того, щоб добре взнати кожну дитину, глибоко вивчити індивідуальні особливості її сприймання, мислення і розумової праці... Треба також добре знати індивідуальні особливості здоров'я кожного учня – без цього не можна нормально вчити» [16, 19].

Педагог висловлював думки про необхідність вивчення дитини і після вступу до школи. Він був переконаний, що «приблизно у 85 % усіх невстигаючих учнів головна причина відставання в навчанні – поганий стан здоров'я, якість нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря і вчителя» [16, 48].

На педагогічних нарадах, які у Павлівській школі називалися «психологічними семінарами», обговорювалося «все, що потребувало пильної уваги до духовного життя тієї чи іншої дитини» [16, 52]: стан здоров'я, індивідуальні особливості психіки дитини, її сімейне оточення. Виховання дітей, «хворобливий стан психіки яких позначається на поведінці», В. Сухомлинський закликав здійснювати на засадах «медичної педагогіки» [16, 52], що, на наш погляд, за своїм змістом і завданнями є близькою до дитинознавства, оскільки інтегрує різнопланові знання про дитину.

До дослідницького інструментарію дитинознавства відносимо теоретичні та емпіричні методи дослідження дитини та дитинства: аналіз, синтез, порівняння, спостереження, тестування, анкетування та інші види опитування, педагогічний експеримент тощо.

Здійснений аналіз наукових джерел дозволив представити визначення категорії «дитинознавство».

Дитинознавство – це педагогічна галузь, що інтегрує знання про психологію, здоров'я, соціальне оточення дитини, необхідні для її розвитку, навчання та виховання, та знання про дитинство як соціально-педагогічний феномен, отримані у результаті цілеспрямованих досліджень.

Дитинство ми розглядаємо як соціально-педагогічний феномен, дитинознавство як феномен педагогічної науки та практики, тому доцільним, на нашу думку, є розгляд і характеристика у цьому дослідженні поняття «феномен».

Окреслимо декілька принципів позицій щодо педагогічного феномену з історико-педагогічного погляду. По-перше, феномен у педагогіці дослідники, зокрема, український науковець О. Міхно, трактує як особливе явище, що має велике значення у розвитку педагогічної науки і освіти. По-друге, щоб бути феноменом, педагогічне явище повинне мати власну історію і знаходитися в розвитку, мати власну форму, структуру, впливати на інші педагогічні явища та педагогічну дійсність. Отже, з педагогічного погляду, феномен 1) має власну історію; 2) є чітко визначеним; 3) його існування має вплив на суб'єктів педагогічного процесу та на розвиток педагогічної науки [7, 19].

О. Міхно пояснює цю тезу на прикладі тлумачення поняття «феномен педагогічної характеристики», яка має безпосереднє відношення до дитинознавства. З одного боку, педагогічна характеристика є засобом дитинознавства, оскільки учитель може отримати з неї інформацію про здібності, характер,

успішність, поведінку учня, а з іншого боку, педагогічна характеристика є поширеною в різні періоди розвитку українського шкільництва формою узагальнення результатів дитинознавчих досліджень.

Науковець зазначає: «Коли ми говоримо про педагогічну характеристику як про документ, який використовувався у шкільній практиці, – йдеться про педагогічне явище. Коли ж кажемо про педагогічну характеристику як багатоаспектну структуру в її розвитку, тобто аналізуємо її виникнення, форму, зміст, науково-теоретичне підґрунтя, йдеться про внесок видатних педагогів і психологів у розробку педагогічної характеристики, застосування у практиці роботи школи, вплив на суб'єктів педагогічного процесу, – це вже педагогічний феномен. Отже, феномен відрізняється від явища рефлексією, аналізом, висновками, узагальненнями» [8, 35].

Як зазначає С. Лупаренко, дитинство є культурно-історичним феноменом [4]. А, за твердженням Т. Кочубей, дитинство є філософським феноменом [5, 7]. Ми повністю погоджуємося з такими думками дослідниць. Водночас, на наш погляд, дитинство – це, насамперед, соціально-педагогічний феномен, оскільки воно має безпосереднє відношення до дитини як яскравої та самобутньої особистості, є особливим явищем в педагогіці та в суспільстві, соціумі, характеризується еволюцією ставлення до нього в різні історичні періоди, залежить від суспільних традицій і соціокультурних надбань, має історію вивчення його різними науками, впливає на особливості організації освітнього процесу та на педагогічну науку.

Дитинознавство – педагогічний феномен, тому що воно є особливим явищем для педагогічної науки та практики, має власну історію, суттєво впливає на організацію розвитку, навчання, виховання дітей, забезпечення їх запитів, потреб і прав на вільний і всебічний розвиток.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, поняттєво-категорійний апарат дослідження розвитку дитинознавства становить систему взаємозалежних понять і категорій (дитина, дитинство, дитинознавство та похідні від них), необхідних для пізнання окресленого феномена в сучасній освіті та історико-педагогічній ретроспективі. Дефініційний аналіз дитинознавства є важливим для утвердження в освіті принципу дитиноцентризму як провідної ідеї в організації та діяльності Нової української школи.

Подальшого поглибленого дослідження, на нашу думку, потребують різні етапи розвитку дитинознавства крізь призму ідей української та зарубіжної педагогіки та їхнього втілення у практичній площині.

References

1. Квас О. Дитиноцентризм – педагогіка дитини як *humanum*. *Історико-педагогічний альманах*. 2012. № 1. С. 7–11.
Kvas, O. (2012). Dytynotsentryzm – pedahohika dytyny yak humanum [Child-centeredness – pedagogy of the child as humanum]. *Istoryko-pedahohichnyi almanakh*. 1. 7–11. [in Ukrainian].
2. Конвенція ООН про права дитини. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 28.02.2025).
Konventsiiia OON pro prava dytyny [UN Convention on the Rights of the Child]. Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 28.02.2025).
Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian School]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
4. Кочубей Т. Філософія дитинства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Київ, 2001. 18 с.
Kochubei, T. (2001). Filosofiia dytynstva v pedahohichnii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho [Philosophy of Childhood in the Pedagogical Heritage of V. O. Sukhomlynsky]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.01. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Лупаренко С. Дитинство як культурно-історичний феномен. *Традиційна культура в умовах глобалізації: проекти та ініціативи розвитку і популяризації: матеріали науково-практичної конференції*, 28–29 червня 2024 року. Харків: Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва, 2024. С. 166–170.
Luparenko, S. (2024). Dytynstvo yak kulturno-istorychnyi fenomen [Childhood as a cultural and historical phenomenon]. *Tradytiina kultura v umovakh hlobalizatsii: proieky ta initsiatyvy rozvytku i populiaryzatsii: materialy naukovy-praktychnoi konferentsii*, 28–29 chervnia 2024 roku. Kharkiv: Oblasnyi orhanizatsiino-metodychnyi tsentr kultury i mystetstva. 166–170.
6. Лупаренко С. Сутність поняття «дитинство» в науковій літературі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Випуск 44. С. 286–294.
Luparenko, S. (2013). Sutnist poniattia «dytynstvo» v naukovi literaturi [The essence of the concept of «childhood» in the scientific literature]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*. 44. 286–294. [in Ukrainian].

7. Міхно О. Феномен педагогічної характеристики учня: від Ушинського до Сухомлинського : монографія. Вінниця : Кушнір Ю. В., 2020. 519 с.
Mikhno, O. (2020). Fenomen pedahohichnoi kharakterystyky uchnia: vid Ushynskoho do Sukhomlynskoho [The Phenomenon of Pedagogical Characterization of the Student: From Ushynsky to Sukhomlinsky] : monohrafiia. Vinnytsia : Kushnir Yu. V. [in Ukrainian].
8. Міхно О. П. «Феномен» як історико-педагогічне поняття. *Понятійно-термінологічний апарат історико-педагогічних досліджень: історія і сучасні підходи* : зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 19 травня 2021 р., Київ / редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2021. С. 34–35.
Mikhno, O. P. (2021). «Fenomen» yak istoryko-pedahohichne poniattia [«Phenomenon» as a historical and pedagogical concept]. *Poniatiino-terminolohichniy aparat istoryko-pedahohichnykh doslidzhen: istoriia i suchasni pidkhody* : zb. materialiv VI vseukr. nauk.-metodol. seminaru z istorii osvity, 19 travnia 2021 r., Kyiv / redkol.: Berezivska L. D. (holova redkol.), Sukhomlynska O. V., Tarnavska S. V. Vinnytsia : Nilan-LTD. 34–35. [in Ukrainian].
9. Петренко О. Б. До питання упорядкування понятійно-термінологічної системи сучасної історико-педагогічної науки. *Понятійно-термінологічний апарат історико-педагогічних досліджень: історія і сучасні підходи* : зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 19 травня 2021 р., Київ / редкол.: Березівська Л. Д., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2021. С. 21–22.
Petrenko, O. B. (2021). Do pytannia uporiadkuvannia poniatiino-terminolohichnoi systemy suchasnoi istoryko-pedahohichnoi nauky [On the Issue of Organizing the Conceptual and Terminological System of Modern Historical and Pedagogical Science]. *Poniatiino-terminolohichniy aparat istoryko-pedahohichnykh doslidzhen: istoriia i suchasni pidkhody* : zb. materialiv VI vseukr. nauk.-metodol. seminaru z istorii osvity, 19 travnia 2021 r., Kyiv / redkol.: Berezivska L. D., Sukhomlynska O. V., Tarnavska S. V. Vinnytsia : Nilan-LTD. 21–22. [in Ukrainian].
10. Про охорону дитинства : Закон України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 28.02.2025).
Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy [On the Protection of Childhood : Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> [in Ukrainian].
11. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
Psykhologichna entsyklopediia (2006) [Psychological encyclopedia] / avt.-uporiad. O. M. Stepanov. Kyiv : Akademvydav. [in Ukrainian].
12. Сухомлинська О. В. Деякі питання етимології педагогічного знання. *Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем*. Київ : А.П.Н., 2003. С. 3–15.
Sukhomlynska, O. V. (2003). Deiaki pytannia etymolohii pedahohichnoho znannia [Some issues of the etymology of pedagogical knowledge]. *Istoryko-pedahohichnyi protses: novi pidkhody do zahalnykh problem*. Kyiv : A.P.N. 3–15. [in Ukrainian].
13. Сухомлинська О. В. До питання про становлення української педагогічної термінології: історіографічний аспект. *Понятійно-термінологічний апарат історико-педагогічних досліджень: історія і сучасні підходи* : зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 19 травня 2021 р., Київ / редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2021. С. 8–10.
Sukhomlynska, O. V. (2021). Do pytannia pro stanovlennia ukrainskoi pedahohichnoi terminolohii: istoriografichnyi aspekt [On the Formation of Ukrainian Pedagogical Terminology: Historiographical Aspect]. *Poniatiino-terminolohichniy aparat istoryko-pedahohichnykh doslidzhen: istoriia i suchasni pidkhody* : zb. materialiv VI vseukr. nauk.-metodol. seminaru z istorii osvity, 19 travnia 2021 r., Kyiv / redkol.: Berezivska L. D. (holova redkol.), Sukhomlynska O. V., Tarnavska S. V. Vinnytsia : Nilan-LTD. 8–10. [in Ukrainian].
14. Сухомлинська О. Проблеми розвитку особистості в історичному контексті психології та педагогіки. *Шлях освіти*. 2005. № 1. С. 41–45.
Sukhomlynska, O. (2005). Problemy rozvytku osobystosti v istorychnomu konteksti psykhologhii ta pedahohiky. *Shliakh osvity*. 1. 41–45. [in Ukrainian].
15. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол.: О. Г. Дзеверін (голова) та ін. Т. 4*. Київ : Радянська школа, 1977. С. 393–625.
Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Rozmova z molodym dyrektorom [A conversation with a young director]. *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory : v 5 t. / redkol.: O. H. Dzeverin (holova) ta in. T. 4*. Kyiv : Radianska shkola. 393–625. [in Ukrainian].
16. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол.: О. Г. Дзеверін (голова) та ін. Т. 3*. Київ : Радянська школа, 1976. С. 6–279.
Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children]. *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory : v 5 t. / redkol.: O. H. Dzeverin (holova) ta in. T. 3*. Kyiv : Radianska shkola. 6–279. [in Ukrainian].

17. Федяєва В. Дитинство: підходи до вивчення в наукових розвідках французького історика Ф. Арієса (1914–1984). URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2012/2012_1_13.pdf (дата звернення: 16.01.2025).
Fediaieva, V. Dytynstvo: pidkhody do vyvchennia v naukovykh rozvidkakh frantsuzkoho istoryka F. Ariiesa (1914–1984) [Childhood: Approaches to the Study in the Scientific Research of the French Historian F. Ariès (1914–1984)]. Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2012/2012_1_13.pdf [in Ukrainian].
18. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tлумachnyi psykholohichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Harkiv: Prapor. [in Ukrainian].
19. Янченко Т. В. Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення педології в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01. Київ, 2017. 529 с.
Yanchenko, T. V. (2017). Vytoky ta zasady naukovooho rozvytku i praktychnoho vtilennia pedolohii v Ukraini [Origins and principles of scientific development and practical implementation of pedology in Ukraine]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora ped. nauk : spets. 13.00.01. Kyiv. [in Ukrainian].
20. Янченко Т. Розвиток дитинознавства як комплексної наукової галузі крізь призму педагогічних досліджень. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогіка у вимірі соціокультурних досліджень». Херсон: Видавництво ХДУ, 2019. С. 80–83.
Yanchenko, T. (2019). Rozvytok dytynoznavstva yak kompleksnoi naukovo haluzi kriz pryзму pedahohichnykh doslidzhen [Development of childhood studies as a complex scientific field through the prism of pedagogical research]. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Pedahohika u vymiri sotsiokulturnykh doslidzhen». Kherson: Vydavnytstvo KhDU. 80–83. [in Ukrainian].

Hodovaniuk Bohdan

ORCID 0009-0008-3527-5027

Postgraduate student of the Pedagogy and Methods of Teaching
History and Social Disciplines Department,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: bohdanhodovaniuk@gmail.com

CHILD STUDIES AS A PEDAGOGICAL PHENOMENON: DEFINITIONAL ANALYSIS

The purpose of the article is to analyze the content of the concepts of «child», «childhood», «child studies», which constitute the conceptual and categorical apparatus of the research of child studies as a scientific and practical field and pedagogical phenomenon.

Research methodology. The methodological basis of the study that formed the basis of the article is the work of Ukrainian scholars on the problem of the development of childhood studies in the theory and practice of pedagogy. The research used general scientific methods (method of theoretical analysis of historical, pedagogical, pedagogical and psychological literature; methods of systematization, classification, analysis and synthesis of scientific sources; method of generalization of information materials) and special historical and pedagogical methods (narrative and hermeneutic).

Scientific novelty. The article summarizes the views of Ukrainian scholars on the characterization of such pedagogical categories as «child», «childhood», «childhood studies». Based on the analysis of scientific works, the author's definition of the concept of «childhood studies» is proposed. The article proves that child studies as a scientific and practical field is a pedagogical phenomenon.

Conclusions. Thus, the conceptual and categorical apparatus of the study of the development of childhood studies is a system of interdependent concepts and categories (child, childhood, childhood studies and their derivatives) necessary for the knowledge of the phenomenon in modern education and historical and pedagogical retrospective. A definitional analysis of childhood studies is important for establishing the principle of child-centeredness in education as a leading idea in the organization and activities of the New Ukrainian School. Further in-depth research, in our opinion, is needed on the different stages of development of child studies through the prism of the ideas of Ukrainian and foreign pedagogy and their implementation in practice.

Keywords: child, childhood, childhood studies, pedagogical phenomenon.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2025

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Янченко Т. В.